

**СОВРЕМЕНИ АСПЕКТИ НА
СПЕЦИЈАЛНАТА ЕДУКАЦИЈА И
РЕХАБИЛИТАЦИЈА НА ЛИЦА СО
ИНВАЛИДНОСТ**

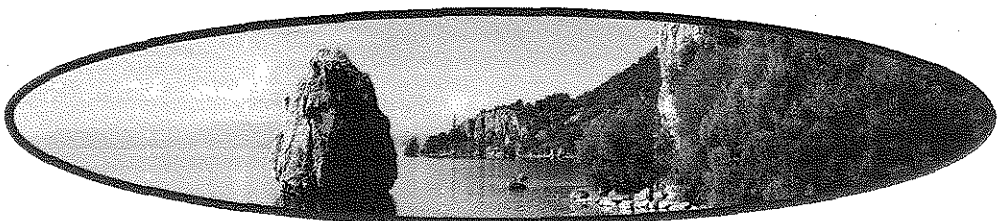
Четврта меѓународна конференција
Охрид, 17-19 октомври 2013

**MODERN ASPECTS OF SPECIAL
EDUCATION AND REHABILITATION
OF PERSONS WITH DISABILITIES**

Fourth International Conference
Ohrid, October 17th-19th 2013

Зборник на трудови/Conference Proceedings

**СОВРЕМЕНИ АСПЕКТИ НА
СПЕЦИЈАЛНАТА ЕДУКАЦИЈА И
РЕХАБИЛИТАЦИЈА НА ЛИЦА СО
ИНВАЛИДНОСТ**

Четврта меѓународна конференција
Охрид, 17-19 октомври 2013

**MODERN ASPECTS OF SPECIAL
EDUCATION AND REHABILITATION
OF PERSONS WITH DISABILITIES**

Fourth International Conference
Ohrid, October 17th-19th 2013

Зборник на трудови/Conference Proceedings

Скопје, 2014

Издавач / Publisher:

Филозофски факултет, Институт за дефектологија, 1000 Скопје, бул „Гоце Делчев“
бр. 9А

Faculty of Philosophy, Institute of Special Education and Rehabilitation, 1000 Skopje,
Blvd. "Goce Delchev" No. 9A

За издавачот/For publisher:

проф. д-р Горан АЈДИНСКИ, декан

Уредници/Editors:

проф. д-р Наташа ЧИЧЕВСКА ЈОВАНОВА, проф. д-р Даниела ДИМИТРОВА
РАДОЈИЧИК, проф. д-р Зора ЈАЧОВА

Секретар:

Доц. Д-р Александра КАРОВСКА - РИСТОВСКА

Лектор по македонски јазик:

Славица ТОДОРОВА

Лектор по англиски јазик:

Александра ПЕТКОВСКА АНАСТАСОВ

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

364-786-056.26/.36(062)

615.851.4(062)

МЕЃУНАРОДНА конференција (4 ; 2013 ; Охрид)

Современи аспекти на специјалната едукација и рехабилитација на
лица со инвалидност : зборник на трудови / Четврта меѓународна
конференција, Охрид, 17-19 октомври 2013 = Modern aspects of special
education and rehabilitation of persons with disabilities :

conference proceedings / Fourth international conference, Ohrid,
October 17th-19th 2013 ; [уредници Наташа Чичевска Јованова, Даниела
Димитрова Радојичиќ, Зора Јачева ; преведувач Александра Петковска
Анастасов]. - Скопје : Филозофски факултет, Институт за дефектологија
= Skopje : Faculty of philosophy, Institut for special education and
rehabilitation, 2014. - 652 стр. : илустр. ; 24 см

Трудови на мак. и англ. јазик. - Библиографија кон трудовите

ISBN 978-608-238-050-6

I. International conference (4 ; 2013 ; Ohrid) види Меѓународна
конференција (4 ; 2013 ; Охрид)

а) Лица со инвалидност - Едукација и рехабилитација - Собири
COBISS.MK-ID 97160458

НАУЧЕН ОДБОР:

Проф. д-р Наташа Чичевска Јованова (претседател) (Македонија)
Проф. д-р Зора Јачова (Македонија)
Проф. д-р Ристо Петров (Македонија)
Проф. д-р Владимир Трајковски (Македонија)
Проф. д-р Даниела Димитрова Радојичиќ (Македонија)
Проф. д-р Вивијана Лангер (Италија)
Проф. д-р Мојца Липец (Словенија)
Проф. д-р Антонија Жижек (Хрватска)
Проф. д-р Јасмина Ковачевиќ (Србија)
Проф. д-р Мира Цветкова (Бугарија)
Проф. д-р Чедо Вељиќ (Црна Гора)
Проф. д-р Медина Вангиќ Тањиќ (Босна и Херцеговина)
Доц. д-р Оливера Рашиќ Цаневска,
(секретар на научниот одбор) (Македонија)

ОРГАНИЗАЦИСКИ ОДБОР:

Доц. д-р Зоран Киткањ (претседател)
Проф. д-р Зора Јачова
Проф. д-р Ристо Петров
Проф. д-р Горан Ајдински
Проф. д-р Владимир Трајковски
Проф. д-р Даниела Димитрова Радојичиќ
Проф. д-р Наташа Чичевска Јованова
Доц. д-р Оливера Рашиќ Цаневска
Асс. м-р Наташа Станојковска Трајковска
Доц. д-р Александра Каровска Ристовска
Ирена Новаческа
Маја Филиповска

SCIENTIFIC COMMITTEE:

Prof. Natasha Chichevska-Jovanova, PhD
(chair) (Macedonia)
Prof. Zora Jachova (Macedonia)
Prof. Risto Petrov, PhD (Macedonia)
Prof. Vladimir Trajkovski, MD, PhD (Macedonia)
Prof. Daniela Dimitrova-Radojichikj, PhD (Macedonia)
Prof. Vivijana Langher, PhD (Italy)
Prof. Mojca Lipec, PhD (Slovenia)
Prof. Antonija Zizek, PhD (Croatia)
Prof. Jasmina Kovacevic, PhD (Serbia)
Prof. Mira Cvetkova, PhD (Bulgaria)
Prof. Cedo Veljic, PhD (Montenegro)
Prof. Medina Vantic-Tanjic, PhD (Bosnia and Herzegovina)
Assistant professor Olivera Rashikj-Canevska, PhD
(secretary of scientific board), Macedonia

ORGANIZATION COMMITTEE:

Assistant professor Zoran Kitkanj PhD (chair)
Prof. Zora Jachova PhD
Prof. Risto Petrov PhD
Prof. Goran Ajdinski PhD
Prof. Vladimir Trajkovski, M.D., PhD
Prof. Daniela Dimitrova-Radojichikj PhD
Prof. Natasha Chichevska-Jovanova PhD
Assistant professor Olivera Rashikj Canevska PhD
Teaching assistant Natasha Stanojkovska Trajkovska M.A.
Assistant professor Aleksandra Karovska Ristovska PhD.
Irena Novacheska
Maja Filipovska

Содржина

– ДЕЛА РЕХАБИЛИТАЦИЈА –

Стресот во семејство со дете со интелектуална попреченост	17
Кескинова Ангелка, Наташа Чичевска–Јованова, Горан Ајдински	
Афазија кај пациенти по мозочен удар.....	30
Анита Арсовска, Ивана Урдаревиќ	
Biofeedback as a helpful tool for children with disabilities.....	43
Nada Pop-Jordanova, Silvana Markovska-Simoska	
Co-morbid medical conditions in autism spectrum disorders	56
Vladimir Trajkovski	
Stages of communication in children with autism	70
Jasmina Troshanska, Vladimir Trajkovski	
Невролошка и развојна дијагностика кај деца со оштетување на слухот пред поставување кохлеарен имплант	81
Филип Дума, Валентина Дуковска, Весна А. Саболиќ, Оливера Лековска, Наталија Ангелкова, Катерина Димовска, Марина Чакар	
Traps of early communication in a family with hearing impaired child.....	89
Ljubica Pribanic	
Семантичко-прагматски синдром, приказ на случај	98
Ана Попоска	
Creative therapy as a complementary method in psychosocial rehabilitation.....	110
Renata Martinec, Damir Miholić	
Theoretical basis of developmental coordination disorder.....	123
Milena Milicevic, Neda Milosevic, Marija Cakic	

Дисфункција на сензорната интеграција кај недоносените.....138
Валентина Дуковска, Филип Дума, Весна А. Саболик, Оливера Лековска,
Наталија Ангелкова, Катерина Димовска

Етиолошки аспекти на хиперкинетскиот синдром (АДХД)..... 147
Христо Георгиевски, Билјана Марковска, Анета Христова,
Јасмина Јосифовска

– ДЕЛ Б ЕДУКАЦИЈА –

Анализа на законските прописи и практики за инклузивно образование во Македонија и во одделни европски земји 163
Александра Каровска Ристовска, Зоран Киткањ, Билјана Андоновска

**Од традиционално кон инклузивно образование/
училиште/настава/наставник..... 179**
Снежана Мирасчиева

Предизвици со кои се соочува образованието на децата со посебни образовни потреби во основните училишта.....187
Огнен Спасовски

Инклузија на учениците со аутистичен спектар на нарушувања..... 200
Александра Митевска, Владимир Трајковски

Социјална интеракција на ученик со оштетен слух во инклузивна училишница..... 213
Маја Филиповска, Зора Јачова

Модел на процена на потребите од асистивна технологија кај ученици со церебрална парализа од инклузивна училишна средина..... 225
Радмила Стојковска Алексова, Зора Јачова

**Collaboration between the contemporary school
and the parents of children with special needs** 241
Borce Kostov, Aneta Barakoska

**Тешкотии во учењето на децата
со посебни образовни потреби**..... 250
Буниамин Мемеди

**Инклузивно образование во две основни редовни училишта:
„Јосиф Панчиќ” и „Драгојло Дудиќ” во Белград** 263
Јасмина Радојловиќ, Нела Гоновиќ, Христо Ангелски

**Анализа на лексичката способност кај учениците со лесна
интелектуална попреченост во однос на нивните врстници
од редовните училишта** 275
Анета Христова, Миле Вуковиќ, Никола Оровчанец,
Јасмина Јосифовска, Христо Георгиевски

**Слободното време кај учениците со лесна интелектуална
попреченост во ПОУ „Иднина“ - Скопје** 287
Емилија Георгиева, Николче Нешевски, Марија Шушевска-Петрова,
Мери Стаменковска

**Визуелната перцепција кај учениците
со посебни образовни потреби**..... 299
Анита Чекановска Димитриевска, Даниела Димитрова Радојичиќ

**Visual-Motor integration and academic
achievement of profoundly deaf children** 311
Vesna Radovanovic, Marina Radic-Sestic, Jasmina Karic

**Најчести фонолошко-артикулативни нарушувања
кај деца на училишна возраст од 6 до 9 години**..... 322
Ивана Урдаревиќ

**Писмениот состав кај децата со тешкотии
во читањето и пишувањето** 338
Билјана Степановска

Phonological skills in children with specific language impairment 351
Neda Milosevic, Milena Milicevic, Dragan Causevac

Теорија на умот кај учениците со лесна и умерена интелектуална попреченост..... 363
Петрушевска Мирјана, Наташа Чичевска Јованова

Anthropometric characteristics and motor skills of students with intellectual disabilities compared to students with typical development 375
Ivana Sretenovic, Blagoje Geshoski

Поврзаноста на училишниот успех на децата со пречки во развојот со материјално-техничката опременост и кадровската екипираност во основните училишта 385
Славица Тодорова, Златко Петровски, Анета Петровска, Анета Бичковска, Дита Торте

Оперативност во мислењето кај деца со лесна интелектуална попреченост..... 396
Марија Давчевска, Зага Колодезни, Снежа Стојановска

Стручното образование и учениците со посебни образовни потреби..... 409
Зоран Велковски, Елизабета Томевска–Илиевска, Елена Ризова

Истражувачки методи во специјалната едукација и рехабилитација - перспективи и ограничувања 419
Наташа Ангелоска Галевска

Проценка на професионалното согорување кај дефектолозите во Република Македонија вработени во различни институции 430
Весна Костиќ - Ивановиќ, Билјана Стерјадовска - Стојчевска, Валентина Киткањ, Емилија Јовановиќ

The importance of introducing games in teaching mathematics..... 445

Jasmina Karic, Maja Nedovic

Geometric polymorphisms as catalytic factors that activate and dynamize mathematic teaching of children with special needs 453

Djoko G. Markovic, Cedo L. Veljic

Искусства од примената на методот на Монтесори во работа со деца со пречки во развој 464

Даниела Саздова

– ДЕЛ В КВАЛИТЕТ НА ЖИВОТ –

Детето со посебни образовни потреби - семеен и општествен предизвик 481

Тања Богатинова, Наташа Чичевска Јованова,
Даниела Димитрова Радојичиќ

Квалитетот на односот меѓу браќа и сестри кај семејства што имаат дете со аутизам 494

Милена Илиќ Пешиќ, Владимир Е. Трајковски

Satisfaction of parents of children covered with treatment in day care centers through Macedonia..... 505

Natasha Stanojkovska-Trajkovska Risto Petrov

Inclusion in community through day care centres..... 515

Magdalena Dimkova-Velevska, Risto Petrov

Quality of life in adults with intellectual disability: self-assessment versus assessment by others 526

Vesna Kostikj-Ivanovikj, Natasha Chichevska-Jovanova

Социјална интеграција на лицата со ментални растројства во заедницата..... 539

Иван Трајков

Анализа на способностите и вештините за живеење во заедница кај лицата со ментална попреченост, деинституционализирани од Демир Капија 559
Т. Мишовска Стојковска, Е. Милева, Р. Петров, П. Николов

Лексикостатистичка компарација на американскиот, македонскиот и српскиот знаковен јазик 573
Зора Јачова, Александра Каровска Ристовска

Using of the Braille alphabet in the Republic of Macedonia.....587
Daniela Dimitrova-Radojichikj, Daniela Smilkovska

Сексуално и репродуктивно здравје и права на лицата со попреченост..... 596
Сузана Симоновска

– ДЕЛ Г НАРУШУВАЊА ВО ОДНЕСУВАЊЕТО –

Attachment disorders as risk factors for behavioral disorders..... 613
Raleva Marija, Meri Boshkovska, Andromahi Naumovska

Фактори на ризик за појава на нарушување во однесувањето и потребата за превенција и рана интервенција 625
Ирена Новаческа, Зоран Киткањ

Бихејвиорални и образовни последици кај децата-жртви на злоупотреба и занемарување 638
Лилјана Трпчевска, Марија Ралева, Александра Цонева,
Дарко Димовски

СТРУЧНОТО ОБРАЗОВАНИЕ И УЧЕНИЦИТЕ СО ПОСЕБНИ ОБРАЗОВНИ ПОТРЕБИ

Зоран Велковски, Елизабета Томевска–Илиевска, Елена Ризова

Филозофски факултет - Скопје

Апстракт

Образовната инклузија на учениците со посебни образовни потреби во стручното образование во Република Македонија се остварува преку организирана настава во редовните и во специјализираните стручни училишта. Инклузијата на оваа категорија ученици во стручното образование и обука, особено во редовните стручни училишта, е комплексна проблематика што може да се разгледува од повеќе аспекти.

Истражувачкиот проблем кој се третира во овој труд отвора повеќе истражувачки прашања што се однесуваат на: инфраструктурната приспособеност на училиштата со индивидуалните потреби на учениците од оваа категорија, видовите и компатибилноста на наставните програми во стручното образование и обука за посебните образовни потреби на учениците, утврдување на застапеноста на индивидуализирани наставни планови во реализацијата на наставата и концепциската поставеност на системот за напредување и транзиција на учениците.

Клучни зборови: стручно образование, наставни планови и програми, индивидуализирани наставни планови, систем за напредување, физички услови

Вовед

Инклузијата е интегрална компонента од целокупните актуелни реформи на воспитно-образовните потсистеми во Република Македонија. Истовремено,

инклузијата овозможува соодветна едукација за сите, распознавајќи ги и почитувајќи ги различните потреби, способности, афинитети и мотиви, вклучувајќи различни стратегии за учење. Неминовно, реформите во стручното образование и обука треба да бидат во насока на подобрување на квалитетот, ефикасноста и ефективноста на образованието преку промовирање на еднаквост, социјална кохезија и активно граѓанство.

Во последните неколку децении, во Република Македонија стручното образование станува систем кој е под силен притисок за модернизација поради неговата неатрактивност и слаба адаптивност кон и за лицата со посебни образовни потреби. „Големiot број лица без квалификации, проблематичната релевантност на постојните наставни планови и програми, слабата соработка на образовните установи и бизнис-секторот, потребата од нови профили и вештини за продолжување на образованието и/или успешна транзиција на пазарот на труд и евроинтеграциските процеси“ (Стратегија за стручно образование и обука во контекст на доживотното учење 2013-2020, 2013, Скопје: ЕТФ, МОН. стр.9) се во насока на потребата од модернизација на стручното образование.

Меѓу основните начела врз кои се темели реформирањето и модернизацијата на стручното образование и обука, се вбројува и инклузивноста и рамноправноста на лицата со посебни образовни потреби, според што овој потсистем мора да биде достапен за секое лице во државата без оглед на неговата возраст, пол, социјално потекло, верска определба и физичка или интелектуална попреченост, политичка или идеолошка определеност, итн. Тоа подразбира остварување на правото на секој за образование во согласност со неговите интереси и потреби. Стручното образование исто така ги одразува мерките и квалитетите за подобра интеграција на секој во економијата, општеството и животот генерално.

Овие процеси наметнуваат бројни образовни проблеми кои се однесуваат на средното стручно образование за лицата со посебни образовни потреби: контрола и квалитет на образованието, професионално унапредување на наставниците за работа со лицата со посебни образовни потреби, ревидирање на постојните наставни планови и програми, модули и образовни профили.

Методологија

Методолошкиот фокус во ова истражување е насочен кон следниве истражувачки прашања кои се од исклучителна важност за унапредување на стручното образование во функција на инклузија на учениците со посебни образовни потреби:

- инфраструктурната приспособеност на средните стручни училишта со индивидуалните барања на учениците со посебни образовни потреби;
- видовете и компатибилноста на наставните планови и програми во стручното образование со посебните образовни потреби на учениците;
- утврдување на застапеноста на индивидуализирани наставни планови во реализацијата на наставата;
- концепциската поставеност на системот за напредување и транзиција на учениците со посебни образовни потреби.

Истражувањето е спроведено во седум државни средни стручни училишта од пет општини на територијата на Република Македонија: Скопје, Неготино, Струмица, Кичево и Струга. Сушпримерок се 82 наставници кои предаваат стручни предмети во училиштата, 21 евидентиран ученик со посебни образовни потреби, 6 директори и 15 стручни соработници (педагози, дефектолози и психолози).

Табела 1. Примерок на истражување

Примерок на истражување							
ред. бр.	Училиште	Место	Наставници	Ученици	Директор	Помошник-директор	Стручна служба
			f	f	f	f	f
1.	СОУ „Нико Нестор“	Струга	13	1	1	1	2
2.	СОУ „Михајло Пупин“	Скопје	16	5	0	0	2
3.	АСУЦ „Боро Петрушевски“	Скопје	9	2	1	0	3
4.	СОУ „8-ми Септември“	Скопје	9	2	1	0	2
5.	ОСУ „Мирко Милески“	Кичево	15	0	1	0	2
6.	СОУ „Димитар Влахов“	Струмица	12	10	0	1	2
7.	СОУ „Св. Кирил и Методиј“	Неготино	8	1	0	0	2
Вкупно			82	21	4	2	15

Оваа комплексна проблематика е истражувана од повеќе методолошки аспекти, и тоа: преку испитување на ставовите на наставниците од стручните училишта кои наставниот процес го реализираат и со ученици со посебни образовни потреби; испитување на образовните потреби на учениците од оваа категорија вклучени во воспитно-образовниот процес, испитување на ставовите и мислењата на раководните органи на средните стручни училишта, како и на стручните соработници (педагог, дефектолог и психолог) за целокупната состојба во стручното образование и учениците со посебни образовни потреби. Со цел добивање релевантни податоци, користени се четири истражувачки инструменти: прашалник за наставници, прашалник за ученици, протоколи на структурирани интервјуа за раководните органи и стручните служби на средните стручни училишта.

1. Инфраструктурна пристапност

Инфраструктурата во стручното образование е важен предуслов за непречено и ефикасно реализирање на наставата за сите категории ученици. Посебни инфраструктурни услови се потребни за учениците со физичка попреченост

(приспособени влезни патеки, пристапни рампи, лифтови, адаптирани тоалети и училиштен мебел).

Преку анализа на податоците добиени од примерокот на средните стручни училишта, може да се констатира дека дел од средните стручни училишта имаат адаптирани училишни простории кои ги задоволуваат барањата на лицата со посебни образовни потреби, но зачестена е потребата од нивно опремување со дидактички нагледни средства кои ќе го стимулираат индивидуалниот образовен развој на учениците. Некои од училиштата поседуваат пристапни рампи кои го олеснуваат физичкиот пристап на оваа категорија ученици. Од добиените резултати може да се констатира дека постои недоволна инфраструктурна адаптираност на средните стручни училишта кон потребите на учениците од оваа категорија. Позитивен пример во овој контекст е едно училиште од истражувачкиот примерок во кое има специјално поставен лифт за олеснето движење во училиштето и посебно адаптиран тоалет за оваа категорија ученици.

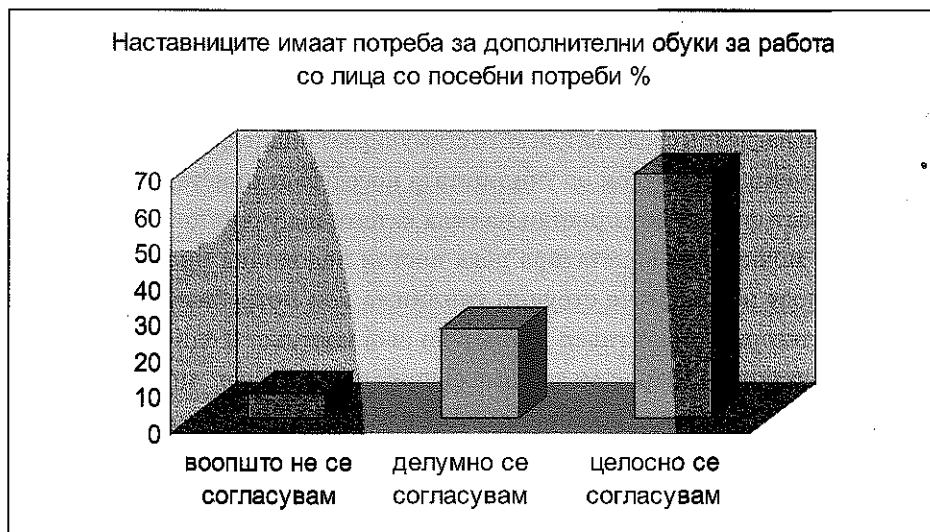
2. Видови и компатибилност на наставните планови и програми

„Анализите покажуваат дека постојат слабости при градењето на наставните планови и дефинирањето на профилите во средното стручно образование поради недостатокот на квалитетна анализа на пазарот на труд и неговите потреби. Релевантноста на профилите кои ги продуцира средното стручно образование за пазарот на труд и видовите компетенции кои ги поседуваат дипломираните ученици/студенти и нивната апликативност во услови на нови технологии, се клучните предизвици кои стојат пред системот на средното стручно образование“. При содржинската анализа, констатирана е недоволна адаптираност на наставните планови и програми со индивидуалните потреби на учениците со посебни образовни потреби.

Имено, резултатите од истражувањето покажуваат дека наставниците сметаат дека се обучени со висок процент за примена на современи модели на настава и учење и покажуваат висок сензибилитет во почитувањето на мислењето на учениците со посебни образовни потреби при изборот и методичкото обликување на наставните содржини. Но од голема важност е да се истакне дека повеќе од 50% од анкетираниите наставници од средното стручно образование не применуваат посебни образовни стратегии за учениците од оваа категорија. Оваа констатација оди во прилог на податокот дека околу две

третини од наставниците ја изразуваат потребата од дополнителни обуки за работа со лица со посебни образовни потреби.

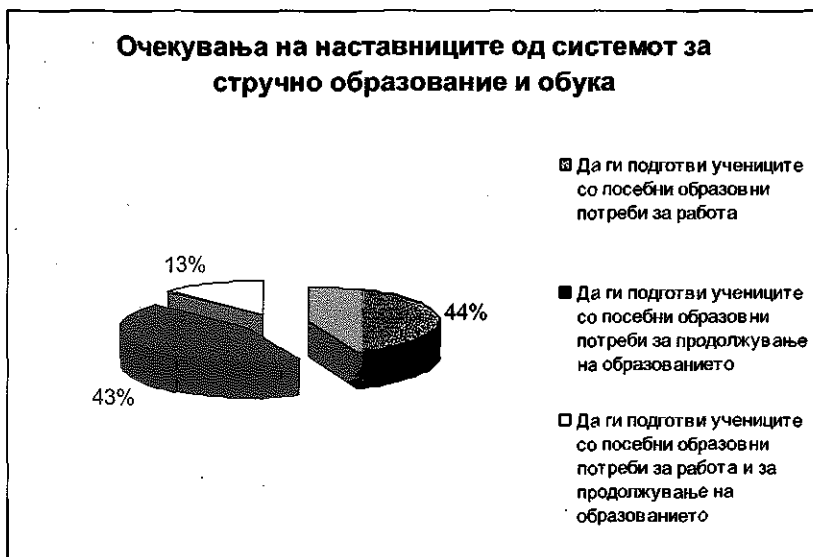
Графикон 1. Ставови на наставниците за потребата од дополнителни обуки за работа со лица со посебни образовни потреби

Сумарниот преглед на резултатите од интервјуираните раководни структури на училиштата упатува на заклучокот дека во средното стручно образование не се реализираат посебните наставни програми за работа со лицата со посебни образовни потреби. Недостатокот од вработување на стручни лица (дефектолози) во секое училиште и недоволната соработка со релевантните институции, дополнително ја отежнува состојбата со примената на индивидуализирани наставни планови и програми и ја потврдува горенаведената констатација.

Сознанијата добиени од мислењата на анкетираниите ученици упатуваат на постоење позитивна социјална клима во училишната средина и прифатеност од страна на наставниот кадар и соучениците. Од друга страна, пак, две третини од учениците се изјаснуваат дека имаат проблеми во следењето на наставата, посебно истакнувајќи ги тешкотиите кои ги имаат во процесот на учење во училишни и домашни услови. Сето ова ја истакнува потребата од примена на индивидуализиран пристап и креирање индивидуализирани наставни планови.

3. Концепциска поставеност на системот за напредување и транзиција на учениците

Испитувањето на ставовите на наставниците за тоа дали знаењата, вештините и ставовите што се развиваат кај учениците со посебни образовни потреби во средното стручно образование овозможуваат нивно успешно продолжување на образованието и/или ги подготвуваат за потребите на пазарот на трудот - се посебни аспекти кои ги третира ова истражување. Од добиените резултати може да се заклучи дека постои подвоеност во ставовите на наставниците по однос на подготвеноста на оваа категорија ученици за продолжување на образованието (43%), респективно 44% за нивен директен пласман на пазарот на трудот. Додека, пак, 13% од наставниците сметаат дека оваа категорија ученици средното стручно образование истовремено ги подготвува и за продолжување на образованието и за работа, односно пласман на пазар на труд.

Посебни пречки на кои наидуваат раководните и стручните служби од средните стручни училишта во секојдневната работа е фазата на запишување на учениците со посебни образовни потреби во средното образование поради недостатокот на соодветна или непостоење на медицинска документација за утврдување на психофизичката состојба на ученикот и неговите индивидуални

потреби. Ова директно упатува и на потребата од интензивирање на тријадната соработка меѓу семејствата на учениците со посебни образовни потреби, училиштата и релевантните институции.

Заклучок

Резултатите од истражувањето за средното стручно образование и посебните образовни потреби на учениците покажаа дека квалитетот на овој образовен потсистем не е на задоволително ниво, ниту од аспект на вработливоста и расположливите стручни компетенции на дипломираните ниту од расположливите компетенции на учениците со посебни образовни потреби за продолжување на образованието.

Наставата и учењето во средното стручно образование покажуваат слабости, како во поглед на употребата на современи модели и стратегии за учење така и во поглед на начините на вреднување на постигнувањата на учениците и прилагоденост на учениците со посебни образовни потреби.

Иницијалното образование на наставниците покажува слабости во поглед на педагошко-дидактичките и андрагошките компетенции со кои располагаат идните и сегашните наставници. Педагошката квалификација на наставниот кадар, како дел од системот за иницијална обука на оние што студираат на наставничките, но и на ненаставничките факултети, покажува недоследности во последните децении, кои сè уште не се надминати. Ваквиот систем ниту оддалеку не ги задоволува потребите за градење компетентен и ефективен наставник или инструктор во СОО.

Визијата на наставниците за целокупниот систем за стручно образование и обука е фокусирана главно кон давањето поддршка во поглед на прилагодување на училиштето за потребите на учениците со посебни образовни потреби и унапредувањето на наставните програми наменети за учениците со посебни образовни потреби, како и креирање нови стручни профили компатибилни со барањата на пазарот на трудот. Посебно може да се потенцира фактот дека наставниците најмалку внимание обрнуваат на професионалната ориентација на учениците со посебни образовни потреби и определувањето на пожелните компетенции.

Литература

1. M, Banerij, R, A, Dailey, 2005, 'A Study of the Effects of an Inclusion Model on Students with Learning Disabilities', *Journal of Learning Disabilities*.
2. Европска Комисија, *Имплементација на образование и обука 2010 програма за работа*, 2010, Торино, Европска фондација за обука.
3. *Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015*, 2006, Министерство за образование и наука на Република Македонија, Скопје.
4. *Стратегија за стручно образование и обука во контекст на доживотното учење 2013-2020*, 2013, ETF, МОН, Скопје.
5. *Концепција за деветгодишно основно воспитание и образование*, 2007, Скопје: Биро за развој на образование.
6. ETF, *Teachers For The Future-Teacher Development for Inclusive Education in the Western Balkans*, 2010, Turin, European Training Foundation.

VOCATIONAL EDUCATION AND STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

Zoran Velkovski, Elizabeta Tomevska Ilievska, Elena Rizova

Institute od pedagogy, Faculty of Philosophy, Skopje, Macedonia

Abstract

Educational inclusion of students with special educational needs in vocational education in the Republic of Macedonia is implemented through formal schooling in regular and special vocational schools. Inclusion of this category of students in vocational education and training, especially in regular vocational secondary schools is a complex issue that can be treated in many aspects.

This paper treats research problems related to: infrastructure adaptability of vocational schools to the individual needs of students from this category; types and

compatibility of teaching programs in vocational education and training with special educational needs of students; determine the usage of individual teaching plans in realization of teaching process and the concept appointing to the system in progress and transition of students.

Key words: vocational education, teaching plans and programs, individual teaching plans, system in progress, infrastructural conditions